

Мельник О. Г.,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри історії,
теорії держави і права та державного будівництва
Білоцерківського національного аграрного університету

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ДОСВІД НА ШЛЯХУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

SUSTAINABLE LAND USE AND SOLVING ENVIRONMENTAL ISSUES IN THE EUROPEAN UNION AS AN EXPERIENCES TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розглядаються питання, що стосуються сталого землекористування, розроблення стратегій, які зменшують негативні екологічні наслідки землекористування, і захисту біорізноманіття. Досліджені основні напрями діяльності щодо по-долання екологічної та економічної кризи в землекористуванні, екологозбалансоване використання земельних ресурсів у сільськогосподарському секторі.

Ключові слова: *сталий розвиток, стало землекористування, біорізноманіття, якість ґрунту, земельні ресурси, екологозбалансоване використання земель.*

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся устойчивого землепользования, разработки стратегий, которые уменьшают негативные экологические последствия землепользования, и защиты биоразнообразия. Исследованы основные направления деятельности по преодолению экологического и экономического кризиса в землепользовании, экологобалансированное использование земельных ресурсов в сельскохозяйственном секторе.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, устойчивое землепользование, биоразнообразие, качество почвы, земельные ресурсы, экологобалансированное использование земель.*

The article deals with issues related to sustainable land use, development of strategies that reduce the negative environmental impacts of land use and the protection of biodiversity. The main directions of activity on overcoming the ecological and economic crisis in land use, ecologically balanced use of land resources in the agricultural sector are investigated.

Key words: *sustainable development, sustainable land use, biodiversity, soil quality, land resources, ecologically balanced use of land.*

У всьому світі поряд із загостренням демографічної ситуації дедалі гостріше постає питання охорони навколошнього природного середовища. Стан земельних ресурсів Європейських держав викликає все більше занепокоєння з огляду на інтенсивне зниження родючості ґрунтів: зменшується вміст гумусу, відбувається збільшення зон техногенного забруднення, що становлять значний ризик для здоров'я, а також протягом останніх десятиліть показово прискорилася втрата біологічної різноманітності. В Україні це питання є особливо актуальним, адже екологічний стан, на жаль, можна оцінити як незадовільний.

Досі дискусійними залишаються питання щодо наукового обґрутування сталого розвитку, раціонального використання земельних ресурсів і поліпшення якості ґрунтів. Різні аспекти ефективного та раціонального використання, а також охорони та екологозбалансованого використання земельних ресурсів у сільськогосподарському секторі досліджували такі вітчизняні вчені, як М.А. Хвесика, П.Ф. Куличич, О.С. Будзяк, В.В. Бадзян, Г.Д. Гуцуляк, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Олещенко та інші.

Процес переходу до сталого розвитку передбачає комплексний підхід до вирішення певних проблем, з якими нам доводиться стикатися, враховуючи як

соціальні, економічні аспекти, так і екологічні. Щоб земля постійно залишалась джерелом багатства людей не лише на папері, а й у реальності, вона має використовуватися раціонально.

Закон України «Про землеустрій» надає чітке визначення поняття «стале землекористування», яке передбачає використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення [1]. Також визначається заборона погіршення її якісних характеристик і забезпечуються оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Складна ситуація, що склалася у сфері земельних відносин, спричинена різними факторами, зокрема відсутністю належно державної земельної політики та механізму її реалізації; ефективної системи фінансово-економічного та землевпорядного механізму регулювання земельних відносин і землекористування; недооцінкою складності, масштабів і специфіки зміни земельних відносин у ході проведення економічних реформ; ігноруванням проблеми комплексного підходу до розвитку сільських територій у процесі проведення земельної реформи.

З огляду на це, розроблена та прийнята Державна цільова програма розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, яка передбачає способи і пропонує шляхи розв'язання цієї проблеми,

що включає в себе формування дієвої системи підвищення ефективності державного регулювання земельних відносин та управління землекористуванням; формування інституту обмежень у використанні земель, пов'язаних з охороною земель, і забезпечення екологічної збалансованості землекористування; фінансове та інвестиційне забезпечення заходів, передбачених Програмою, тощо. Але поки не буде реального механізму впровадження цих норм і належного фінансування з державного та розподілу місцевих бюджетів, навряд найближчими роками ситуація кардинально зміниться. Здійснення заходів, передбачених Програмою, дасть змогу досягти сталого розвитку землекористування, а саме: підвищити ефективність та екологічну безпеку використання суспільством земельних ресурсів; здійснити оптимізацію землекористування і створити інвестиційно привабливе і стало землекористування; запровадити повноцінний ринок земель, особливо сільськогосподарського призначення, тощо [2].

Тільки, за загальним правилом, землекористування вважається екологічним питанням місцевого значення, але насправді, враховуючи тенденції користування земельними ресурсами останніми десятиліттями, це питання переростає в проблему глобального значення. Розширюються світові врожаї та міські території останніми десятиліттями, що супроводжується значним збільшенням споживання енергії, води й добрив разом зі значним зменшенням біорізноманіття. Такі зміни в землекористуванні підривають здатність екосистем підтримувати виробництво продуктів харчування, впливають на клімат і якість повітря. Наше покоління вже стикнулося з гострою проблемою між негайним задоволенням біологічних людських потреб і збереженням здатності екосистем забезпечувати людей товарами та послугами в довгостроковій перспективі. І хоча практика землекористування країнах світу сильно відрізняється, результат, як правило, однаковий: використання природних ресурсів для задоволення потреб людей часто відбувається за рахунок зниження рівня якості навколошнього середовища [7]. Сучасне суспільство стикається з проблемою розроблення стратегій, які зменшують негативні екологічні наслідки землекористування в різних масштабах за збереження соціальних та економічних переваг.

Продуктивна земля є найважливішим ресурсом для виробництва продуктів харчування, а землекористування сильно впливає на якість ґрунту. Європейські тенденції свідчать, що зростання забудованих територій і лісових угідь призводить до постійної втрати сільськогосподарських угідь. У свою чергу, глобальна економічна та екологічна зміна все більше впливатиме на те, як європейці використовуватимуть землю. Потрібна політична воля й суттєві систематичні зміни для вирішення суперечливих вимог до землекористування, а також для підтримки екологічно збалансованого використання земельних ресурсів.

Сталий розвиток землекористування, на нашу думку, – це організована система, що включає різні

аспекти взаємозалежності суспільства і природного середовища через засоби, що забезпечують постійний розвиток для досягнення гармонії між економічними, соціальними, екологічними потребами з реалізацією правових норм у цій сфері. На практиці необхідно визначитись із екологічними та економічними пріоритетами і приділити особливу увагу посиленню відповідальності відповідних суб'єктів господарської діяльності задля ефективної реалізації концепції сталого використання земель сільськогосподарського призначення. Те, як саме використовуються земельні ресурси, впливає на здоров'я та добробут людини. Землекористування має вплив на клімат, біорізноманіття й екосистему загалом, може спричинити забруднення води, ґрунту та повітря. Незважаючи на те що темпи зміни земель у Європі з 1990-х років зменшились, природні й напівприродні зони, багаті на біорізноманіття, продовжують скорочуватися, частково через інтенсифікацію сільського господарства, але переважно через перетворення на ліси. Зміни в підходах до землекористування також відіграють важливу роль у зміні клімату на глобальному, регіональному та місцевому рівнях шляхом збільшення викиду вуглекислого газу в атмосферу, коли порушується якість ґрунтів і змінюється природна екосистема [10]. Погіршення, фрагментація та нестабільне використання землі в країнах Європейського Союзу загрожують біорізноманіттю й посиленням вразливості країн Європи до змін клімату і стихійних лих. Уважається, що більше ніж півмільйона об'єктів у всьому Союзі забруднюються, і поки вони не будуть належним чином ідентифіковані та оцінені збитки, вони продовжатимуть створювати потенційно небезпечні екологічні, економічні й соціальні ризики для здоров'я людей. Безсистемне та екологічно не збалансоване землекористування виснажує родючі ґрунти, що негативно впливає на глобальну продовольчу безпеку. Європейський Союз забезпечує ефективну підтримку зусиль на національному, регіональному й міжнародному рівнях, спрямованих на вирішення екологічних і кліматичних проблем і забезпечення сталого розвитку, біорізноманіття, соціальної інтеграції та основ соціального захисту [9].

У контексті програм дій у галузі навколошнього середовища в Європейському Союзі, метою яких є захист природних ресурсів і сприяння сталому використанню ґрунту, створена Директива 2004/35/ЄС, яка має на меті встановлення екологічної відповідальності для запобігання наслідкам екологічної шкоди й ліквідації їх, зокрема запровадження спільніх дій щодо запобігання наслідкам екологічної шкоди та ліквідації їх [3]. Що стосується екологічної шкоди, то ця Директива має застосовуватись до професійної діяльності, що містить у собі ризик для здоров'я людини або навколошнього середовища.

Сьома програма дій у галузі навколошнього середовища, яка набрала чинності 17 січня 2014 року, визначила «різний рівень прогресу», що досягнутий на рівні держав-членів для забезпечення захисту ґрунту. Європейський Союз і його держави-члени

мають вирішити проблеми якості ґрунту, використовуючи цільовий і пропорційний підходи, що ґрунтуються на оцінюванні ризику, в рамках обов'язкової правової бази. Цілі також повинні бути встановлені для сталого землекористування. Програма визначає основні цілі, що включають захист, збереження та зміцнення природного капіталу Союзу й захист громадян Союзу від впливу навколошнього середовища та ризиків для здоров'я й добробуту [8]. А допоможуть Європі досягти цих цілей краща реалізація законодавства, покращення доступу до інформаційних ресурсів, більші та ефективніші інвестиції в екологічну й кліматичну політику, узгодженість екологічних норм.

Грунт є невідновлюваним ресурсом, що підлягає потенційно швидким процесам деградації, такими як ерозія, зниження органічної речовини ґрунту, а також повені та зсуви. Ці процеси можуть серйозно загрожувати здатності ґрунту до забезпечення необхідних для життя функцій, впливаючи на її роль у виробництві продуктів харчування, пом'якшення зміни клімату, захист біорізноманіття [11]. Погіршення якості ґрунту також спричиняє дефіцит води, оскільки родючі ґрунти найкраще зберігають воду і ґрунт є запорукою природного управління повенями.

Ми погоджуємося із думкою науковців, що для подолання екологічної та економічної кризи в землекористуванні основними стратегічними напрямами діяльності мають стати:

- поетапне встановлення екологозбалансованого співвідношення земельних угідь у зональних системах землекористування;
- удосконалення та застосування економічних важелів впливу на суб'єктів землегосподарювання стосовно забезпечення оптимальної структури агроландшафтів [6, с. 60–61]. Разом із цим варто передбачити запровадження системи економічних і юридичних санкцій за погіршення якості, порушення або знищенння ґрутового покриву.

Важливу роль у цьому питанні відіграють заходи економічного стимулювання ефективного землекористування: податкові пільги, виплати, субсидії та дотації, підтримка землекористувачів, які сприяють поліпшенню якості ґрунтів, проводять раціональне й екологозбалансоване використання земельних ресурсів за свій рахунок. Ураховуючи зазначені вище заходи стимулювання, все ж варто вживати заходи примусового характеру щодо тих землекористувачів,

які неефективно використовують земельні ресурси, не дбають про їх екологічний стан або ж своїми діями призводять до деградації таких земель [5, с. 5]. Мова йде передусім про штрафи, додаткове оподаткування, різні збори й інші санкції.

Екологічний складник передбачає насамперед удосконалення процесів стандартизації та нормування у сфері землекористування. Оскільки багато нормативів і стандартів не відображають реального стану речей, багатьом виробникам вигідніше сплатити штраф, ніж проводити певні роботи щодо відновлення земельних ресурсів. Виходячи із цього, державним і місцевим органам влади варто першочергово впровадити такі стандарти й нормативи, які б відповідали концепції екологічно безпечного землекористування та забезпечували економічну ефективність використання економічного потенціалу сільськогосподарських угідь.

Останнім часом спостерігається виснажливе використання природних ресурсів. Тому в Україні назріла потреба в ужитті заходів, що сприятимуть збереженню й відтворенню земельних ресурсів. Можливим шляхом розв'язання цієї проблеми є впровадження ефективного механізму регулювання в законодавство стосовно охорони ґрунтів завдяки введенню системи оцінювання та прогнозу якості земель [4, с. 45–46]. Для ефективного втілення цієї системи повинна впроваджуватись відкрита політика захисту ґрунту у взаємодії з іншими галузями щодо збереження навколошнього природного середовища, важливе також підвищення рівня свідомості населення, яке буде основане на суспільному розумінні необхідності дотримання екологічних вимог у всіх видах діяльності.

Запобігання наслідкам екологічної шкоди й ліквідація їх сприяють виконанню цілей і застосуванню принципів політики Європейської Спільноти в галузі навколошнього середовища. Україні варто врахувати цей досвід і приділити особливу увагу здійсненню сталого розвитку землекористування через комплексне розв'язання проблем забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Отже, щоб подолати гостру екологічну кризу в землекористуванні і стати на шлях екологозбалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення, необхідно здійснити глибоку наукову і практичну обґрунтовану реконструкцію землекористування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 282. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2009 року № 743-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80>.
3. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколошньому середовищу шкоди: Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року № 994_965. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_965.
4. Булигін С.Ю. Якість земель як основа контролю землекористування. AGROECOLOGICAL JOURNAL / Національний університет біоресурсів і природокористування України. 2015. № 1. С. 45–46.
5. Балюк С.А., Тетеря В.П. Сертифікація земель (ґрунтів) сільськогосподарського призначення у системі землекористування України. Вісник аграрної науки. 2005. № 3. С. 5–9.

6. Гулінчук Р.М., Шкуратов О.І., Дорош О.С. Механізм екологіко-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення. АГРОСВІТ. 2015. № 15. С. 60–61.

7. Jonathan A. Foley, Ruth DeFries. Global Consequences of Land Use. Science 309, American Association for the Advancement of Science. 22 JULY 2005. VOL 309 SCIENCE. P. 570–571. URL: http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17755/570_full.pdf?sequence=1.

8. General Union Environment Action Programme to 2020 – 7th EAP. European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/environment/action-programme/>.

9. DECISION No 1386/2013/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 20 November 2013 on a General Union Environment Action Programme to 2020 “Living well, within the limits of our planet” Official Journal of the European Union, L 354/171. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013D1386>.

10. THE EUROPEAN ENVIRONMENT STATE AND OUTLOOK 2010 LAND USE. European Environment Agency, Copenhagen. 2010. ISBN 978-92-9213-160-9. URL: <https://www.eea.europa.eu/soer/europe/land-use>.

11. Soil protection in the Union. Background paper. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, (13681/EU XXV.GP). RAT: 6970/14, Brussels, 25 February 2014. URL: https://www.parlament.gv.at/PAKT/EU/XXV/EU/01/36/EU_13681/index.shtml.